

נושאון - ביטאון איל"ת - אגודה ישראלית לבולאות תימאטית
עורך: יורם לוביאניקר מזכיר המערכת: רן ברש
עריכה גרפית: הדי אור
דוא"ל: noson.ed@gmail.com
בית יואל, נמל תל אביב 40, תל אביב 6350671
Nos'on ISSN 0792-6448

תוכן העניינים:

	דבר העורך	עמ' 2
	הרצל בירושלים	עמ' 4
הדי אור	על חומותיך ירושלים – חלק א'	עמ' 11
שמוליק כהן	סיפורי מעטפות	עמ' 22
ד"ר לס גלסמן	הגדרה קולעת בול	עמ' 25
	מכתבים למערכת	עמ' 26
	תשבץ תפזורת בולאי	עמ' 28

ועד האגודה והפעילים:

יו"ר: יצחק ברק (השחר 34, ראשון לציון 7521640, 054-5314568, ifib@inter.net.il)
סגן יו"ר: מנחם לדור (ת.ד. 340, הר אדר 9083600, 054-4825007, ladorm@gmail.com)
מזכיר וגזבר: רן ברש (היורה 1, ת.ד. 8486 גן יבנה 7086131, 052-5250780, ranb2000@gmail.com)
עורך "נושאון": יורם לוביאניקר (נמל תל אביב 40, תל אביב 6350671, 054-5402723, lubianiker@gmail.com)
חבר ועד: יהושע מגר (אשטרום 44, ראש פינה 12000, 052-8802725, jmagier@netvision.net.il)
ועדת ביקורת: יוחנן מי-רז (יו"ר), שלמה וורגן, גל שפרון.

שירותים לחברים: "נושאון" – שלוש פעמים בשנה, "נושאונט" – שלוש פעמים בשנה, שירותי ספריה תימאטית, מפגשים, סמינרים והרצאות, צוות מומחים, "שבל" (ביטאון התאחדות בולאי ישראל).

דמי חבר (2022): מבוגר – 160 ₪, נוער – 80 ₪.

תאריך אחרון למשלוח חומר לחוברת הבאה: 1.4.2022

דבר העורך

שלום לכם,

החוברת שלנו מעלה את ירושלים על ראש שמחתנו. המאמר של הדי אור עוסק בביקורו היחידי של **בנימין זאב הרצל** בארץ ישראל ובירושלים. הדי הוא אספן גלויות ולכן במאמר הוא עושה שימוש בגלויות בלבד. **שמוליק כהן** לוקח אותנו לסיור מסביב לחומות העיר העתיקה בירושלים. המאמר הוא רחב היקף, ולכן החלטנו לחלק אותו לשניים, והחלק השני יובא בחוברת הבאה. המדור "סיפורי מעטפות" מוקדש אף הוא לירושלים, והוא מארח הפעם את מיועדנו **ד"ר לס גלסמן**, המציג מכתב פרה-פילטלי אשר נשלח מעיר הקודש בתחילת המאה ה-19.

החוברת הייתה אמורה לכלול מאמר נוסף פרי עטה של **אירינה בוצ'בר – ציגלמן** העוסק בבניין על שם דוד וולפסון בקמפוס האוניברסיטה העברית בהר הצופים. השלמנו את הליך העריכה של המאמר, אבל לצערנו עקב בעיות של זכויות יוצרים איננו יכולים בשלב זה לפרסם אותו ב"נושאון", והוא יובא באחת החוברות הקרובות. איתכם הסליחה.

ועד האגודה קיים בחודשים האחרונים כמה דיונים בשאלת עתידו של "נושאון", ולמעשה גם בשאלת עתידה של האגודה. איל"ת מקיימת אמנם פעילויות נוספות, אך "נושאון" הוא בבחינת דגל האגודה, ובלעדיו אין לה זכות קיום. אני משמש כעורך "נושאון" מזה כחמש עשרה שנה, ובאופן טבעי קיימת אצלי

תחושת שובע מסויימת. חלק משמעותי מתחושה זו נובע מהצורך המתמיד "לרדוף" אחרי מחברי מאמרים. אני שואב כוח רב מאותם חברים הנענים תמיד לכל בקשה שלי, וכותבים מאמרים "על פי הזמנה". בלעדי חברים אלה לא הייתי מסוגל להחזיק במשרת העורך זמן ממושך כל כך. למרבית הצער, היו לאורך הדרך גם חברים אשר היקשו עלי את העבודה. קשה להסביר כמה אנרגיה ניטלת ממני במרדף אחרי מישהו אשר מבטיח לכתוב מאמר ל"נושאון", אחר כך מעכב אותי בתירוצים שונים, ולבסוף פשוט "מסנן" אותי בטלפון ומתעלם מקיומי.

בנוסף לכך, קיימת עבורי בעייה קשה של לוחות זמנים: בשנים האחרונות אני ממלא תפקיד הולך וגדל בהנהלת התאחדות בולאי ישראל, ופעילות חשובה זו גוזלת ממני זמן רב. אם ניקח בחשבון את צורכי החיים הרגילים, הן בתחום העבודה והן בחיים אישיים, הרי שבפשטות אין לי מספיק זמן להמשיך לערוך את "נושאון" ואת "נושאונט"

כפי שעשיתי עד כה. לנוכח כל אלה ביקשתי מוועד האגודה לשחרר אותי מתפקידים אלה, ולמצוא לבטאני האגודה עורך חדש.

כאמור, וועד האגודה (אשר אני אחד החברים בו) קיים דיונים בשאלת עתידו של "נושאון". במסגרת דיונים אלה נבחנו חלופות שונות, בהן גם האפשרות להעסיק עורך חיצוני בתשלום, דבר אשר היה מחייב העלאה דרמטית בדמי החבר. בסופו של דבר, כל החלופות אשר נבחנו ירדו מעל הפרק מסיבות שונות, וכך הגענו לסיכום הבא:

○ אני אמשיך בשלב זה בתפקידי כעורך הביטאונים של האגודה, בשינויים אשר יפורטו להלן. יחד עם זאת, "המפתחות מונחות על השולחן". אם מישהו מבין החברים מוכן למלא את התפקיד במקומי הוא מוזמן לפנות אלינו. אני מתחייב מראש לסייע ככול יכולתי לעורך הבא כדי להבטיח כניסה חלקה לתפקיד.

○ **רן ברש** ימלא את התפקיד של מזכיר המערכת. רן ייצור קשר עם כותבים פוטנציאליים, ובכך יוריד ממני חלק מהעומס של תפקיד העריכה.

○ "נושאון" יצא מעתה לאור רק שלוש פעמים בשנה, בתחילת החודשים ינואר, מאי וספטמבר. גם "נושאונט" יצא לאור שלוש פעמים בשנה, בתחילת החודשים מרץ, יולי ונובמבר (כלומר, בדיוק באמצע פרק הזמן שבין שתי חוברות "נושאון").

○ כדי להקטין את הפגיעה בחברים היקף החוברות יגדל במידה מסויימת, כאשר אנו שואפים להגיע לחוברות בנות 36 או אפילו 40 עמודים בכל פעם.

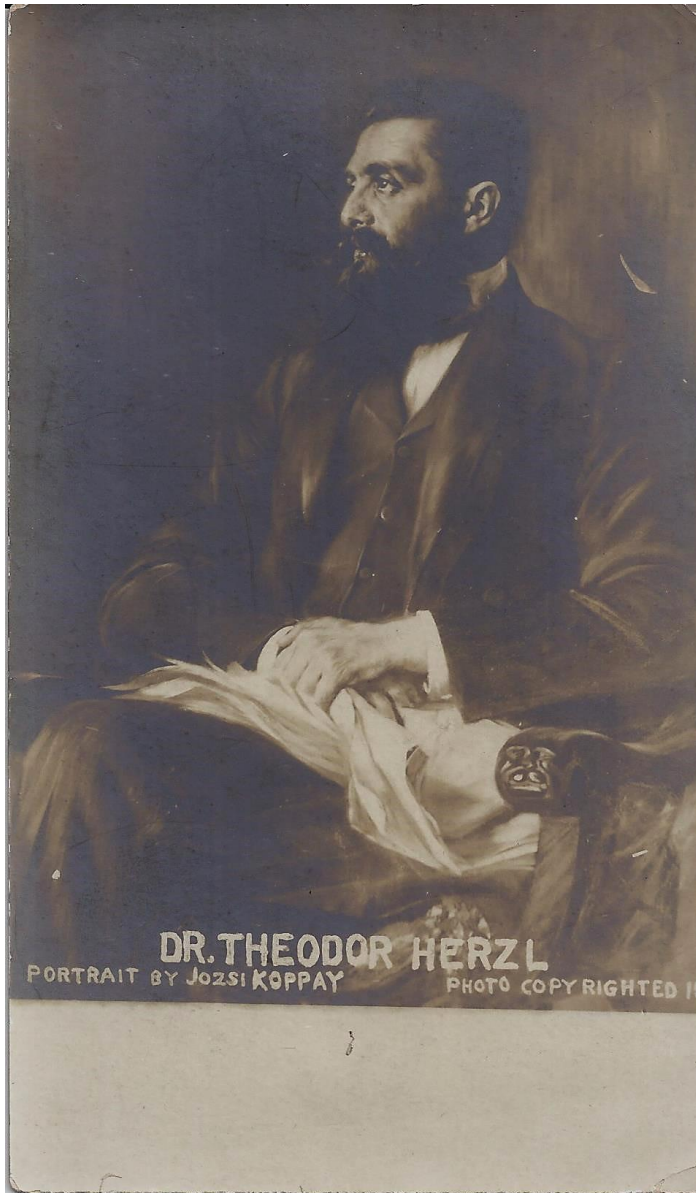
○ כדי להקל על המחסור בכותבים אנו נתסייע גם במאמרים מתורגמים מפרסומים בולאיים אחרים. בכל חוברת יופיע, לכל היותר, מאמר מתורגם אחד. בהזדמנות זו אנו פונים אליכם להעביר לנו חומרים אשר ראויים לפרסום לדעתכם, בדגש על חומרים שאינם באנגלית. כמובן שנשמח גם לסיוע בתרגום חומרים אלה לעברית.

כאמור, החלטות אלה לא התקבלו בלב קל, והן לדעתי בבחינת הרע במיעוטו. לאחר 15 שנה בתפקיד העורך אני חש אחריות מיוחדת שמפעל זה לא ירד לטימיון, כפי שקרה לעיתונים בולאיים נכבדים לא פחות.

ללא קשר לאמור לעיל, אנו נפרדים בחוברת זו מהעורכת הלשונית שלו, **אסתי לבון**. אסתי עסקה במלאכה בהתנדבות והשקיעה בה שעות רבות, מעל ומעבר למינימום ההכרחי. ראוי לציין כי אסתי איננה בולאית, ואף על פי כן היא למדה חיש קל את עולם המושגים שלנו. אסתי עשתה עבודה מדהימה במשך שלוש שנים, ובזכותה החוברות שלנו היו איכותיות הרבה יותר. לאחרונה אסתי הודיעה כי היא אינה יכולה עוד למצוא את הזמן הדרוש לצורך עבודה זו, ומי כמוני יכול להבין עד כמה תובענית היא מלאכת העריכה. בשם כולנו, אני מודה לאסתי על התנדבותה המבורכת!

בברכה נאמנה,
יורם

הרצל בירושלים הדי אור

תיאודור הרצל

רק פעם אחת בימי חייו ביקר **בנימין זאב הרצל**, מייסד ומנהיגה הראשון של התנועה הציונית, בארץ ישראל. הביקור ההיסטורי הוא החל ב-26 באוקטובר 1898, והסתיים ב-4 בנובמבר, עשרה ימים אחר כך. במשך כמחצית מתקופה זו שהה הרצל בירושלים.

מטרתו ביקורו של הרצל בארץ הייתה לקיים מפגש נוסף ומכריע עם הקיסר הגרמני **וילהלם השני**, בתקווה לקבל ממנו את הצ'ארטר על ארץ ישראל. תקווה זו נכזבה, והמפגש בין שני האישים הסתיים עבור הרצל בכישלון מדיני ובמפח נפש.

במאמר זה אביא את סיפור ביקורו של הרצל בירושלים ואתמקד בפרשה מעניינת הנוגעת ללינה שלו בעיר, וזאת באמצעות גלויות מהאוסף שלי על בתי מלון בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית.

מעט רקע היסטורי: וילהלם השני שאף להגביר את כוחה

והשפעתה של גרמניה במזרח התיכון, ואף להקים באיזור מושבות לאחר ההתמוטטות הצפויה של האימפריה העות'מאנית ששלטה באזור. כחלק מקידום חזון זה ערך וילהלם מסע למזרח התיכון בשנת 1898, תוך שהוא מלווה ברעייתו **אוגוסטה ויקטוריה**. המסע החל באוקטובר בביקור בקונסטנטינופול, בירת האימפריה העות'מאנית, והיעד הבא היה ארץ ישראל. אמנם ארץ ישראל הייתה אז פינה נידחת למדי באימפריה העות'מאנית, אך היה לה יתרון חשוב: קל היה להסוות את המטרות הפוליטיות של הביקור באמצעות מטרות דתיות.

ביקור הקיסר הגרמני היה המאורע החשוב ביותר בתולדות ארץ ישראל של המאה ה-19, והארץ כולה התמרקה לכבוד המאורע: מרכבות חדשות הובאו לארץ מבעוד מועד מקונסטנטינופול; הדרך בין חיפה ליפו הוכשרה למעבר מרכבות תוך שארבעה גשרים נבנו מעל נחלים לאורך הדרך; רחובות ירושלים נוקו מאשפה שהצטברה בהם במשך עשרות שנים; בהר הבית נערכו שיפוצים, ונפתחו פתחי תאורה מיוחדים בכיפת הסלע. אחד השינויים הידועים ביותר שנעשו בארץ לרגל ביקורו של הקיסר הוא פריצת חומת העיר העתיקה בסמוך לשער יפו כדי לאפשר כניסה למרכבתו של הקיסר.

הקיסר שהה בירושלים במשך שבוע ימים, והוא בחר ללון יחד עם חייליו במאהל צבאי, שהוקם ממערב לעיר העתיקה,

באזור רחוב הנביאים של ימינו. לכבוד הביקור פקדו אורחים רבים את העיר, ולמעלה מ-3,000 איש הזמינו מקומות במלונות השונים, נקודה שהיא רבת חשיבות להמשך סיפורנו. בשל מצוקת המקום שנוצרה הקימו בעלי בתי המלון אוהלים בחצרותיהם, כדי לספק אפשרויות לינה לאורחים נוספים.

כאמור, בין המבקרים אשר פקדו את ירושלים בעת ביקורו של הקיסר היה גם הרצל. כראש התנועה הציונית פעל הרצל להשגת צ'ארטר, מעין הסכם חכירה, על ארץ ישראל מידי התורכים. כיום הרעיון הזה נשמע משונה מאוד, אך בשנת 1878 העבירו העות'מאנים את קפריסין לידי הבריטים בהסדר מעין זה. הרצל הציע לשולטן בתמורה לחכירת הארץ תמורה כספית גבוהה, אשר תסייע להפחתת חובותיה של האימפריה העות'מאנית למדינות אירופה. הצעה זו נדחתה על ידי הסולטן התורכי בפגישתו עם הרצל בשנת 1896, ולפיכך השקיע הרצל את מירב מאמציו בניסיון לרתום את הקיסר

קיסר גרמניה וילהלם השני נכנס לעיר העתיקה של ירושלים. ליד שער יפו ניתן לראות את הפתח החדש שנפער בחומה לצורך ביקור זה. הבניין בצד ימין הוא "גרנד ניו הוטל" – המפואר במלונות ירושלים באותם ימים.

הגרמני לרעיון הציוני, כדי שזה יפעיל את השפעתו על הסולטן ויביא לשינוי דעתו בנידון. מאחר והרצל היה בעצמו בן התרבות הגרמנית הוא קיווה לשכנע את הקיסר שתמיכה בציונות גם תחזק את מעמדה של גרמניה במזרח התיכון.

ואמנם הרצל הצליח, תוך ניצול קשרים אישיים רבים, להגיע לכדי פגישה עם הקיסר בתחילת המסע שלו למזרח התיכון. הפגישה התקיימה בקונסטנטינופול (או קושטא, כפי שהיא נקראה אז בפי היהודים) ב-18 באוקטובר 1898, והיא הייתה מוצלחת: הקיסר התרשם מאוד מהרצל ומאישיותו, והוא הביע תמיכה בהצעותיו. השניים קבעו לקיים פגישה נוספת בירושלים, שבועיים מאוחר יותר.

מצעד הקיסר וליהלם השני בעיר העתיקה בירושלים. הקיסר עובר כאן דרך שער כבוד, אחד מיני רבים שהוקמו ברחבי העיר. בצד ימין נראה מלון "אירופה" ובחצרו אוהלים שהוקמו כדי לספק מקומות לינה לאורחים הרבים שפקדו את ירושלים.

שבע רצון מתוצאות הפגישה הפליג הרצל יחד עם המשלחת המצומצמת אשר ליוותה אותו לארץ ישראל. הוא הגיע ליפו ב-26 באוקטובר, כשהוא קודח מחום וסובל מקשיי נשימה. את היום הבא הוא הקדיש לביקור בבית הספר מקווה ישראל במושבות ראשון לציון, נס ציונה (שנקראה אז "נחלת ראובן") ועקרון. ביום שישי ה-28 באוקטובר הוא שב למקווה ישראל, והמתין שם לשירת הסוסים של הקיסר. כאשר התקרבה השיירה לשערי בית הספר הבחין הקיסר בהרצל, זיהה אותו ועצר את סוסו. עצירת פתאום זו הפתיעה את הרוכבים בשיירה, ואחד מהם אף נפל מסוסו... הקיסר והרצל קיימו שיחה קצרה ובסופה לחצו ידיים. אחד מחברי המשלחת, **דוד וולפסון**, אשר הבין את חשיבותו של הרגע, הנציח אותו במצלמתו. כידוע, בשל תקלה בצילום התמונה המוכרת לנו היא בעצם פוטומונטאז', אך ערכה התעמולתי היה רב.

לאחר המפגש הקצר במקווה ישראל המשיך הקיסר בדרכו לירושלים. הוא נכנס אל העיר ביום שבת ה-29 באוקטובר. הרצל וחברי המשלחת שלו שבו ליפו, ומשם יצאו מייד בדרכם אל ירושלים באמצעות חידוש טכנולוגי בארץ ישראל – הרכבת, אשר החלה לפעול רק שש שנים מוקדם יותר.

הנסיעה ברכבת לא היתה חוויה קלה ונעימה. החום היה כבד, הרכבת איחרה בכמה שעות, ונכנסה לירושלים לאור ירח מלא, כלומר לאחר כניסת השבת. במהלך הנסיעה ברכבת עלה חומו של הרצל, אך למרות זאת ומתוך כבוד לרגשות תושבי ירושלים הדתיים הוא סרב לנסוע בעגלה ולחלל את קדושת השבת. חברי המשלחת הלכו איפוא ברגל לבית המלון, תוך שהם תומכים בהרצל החולה.

הרכבת מיפו לירושלים. גלויה משנת 1930 לערך מתוצרת "האחים אליהו", היצרן הבולט ביותר של גלויות בארץ ישראל בשנות ה-20 וה-30.

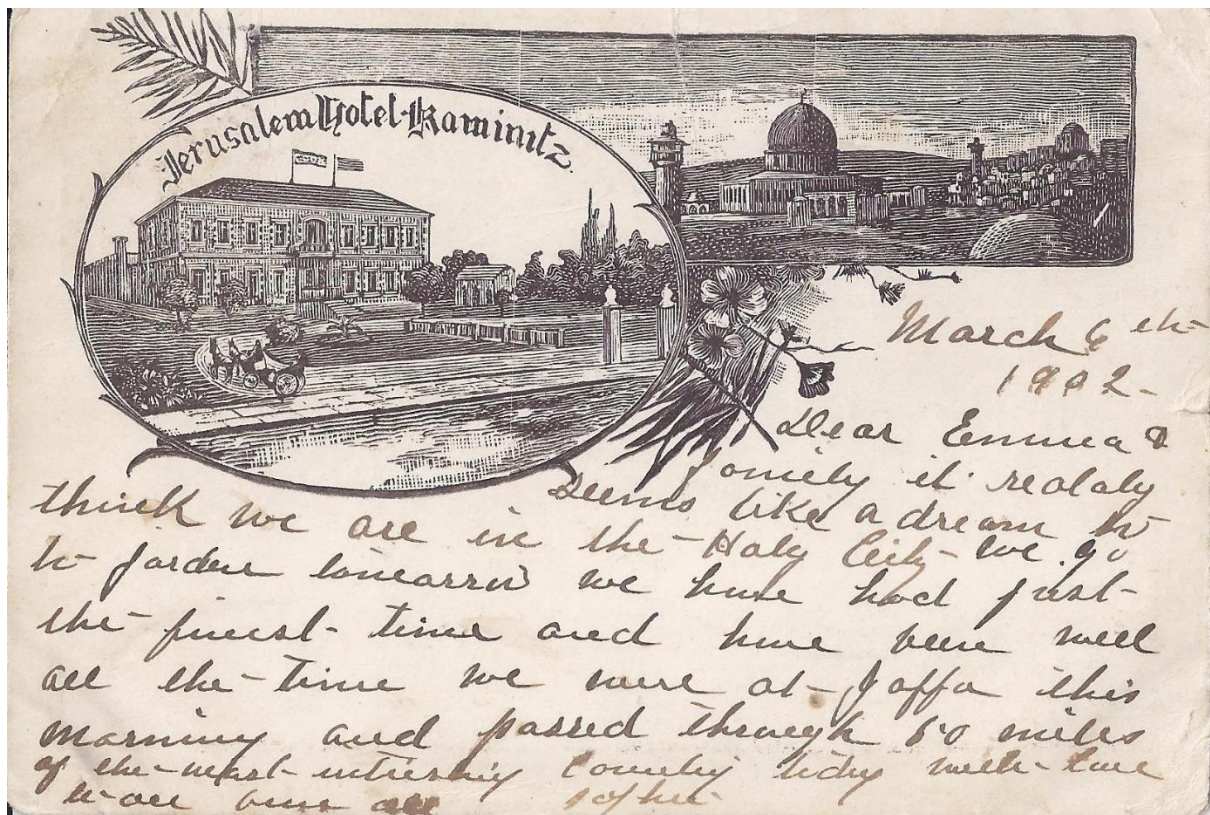
בירושלים היו באותם ימים כמה בתי מלון ברמה גבוהה יחסית, אשר הבולט שבהם היה "גרנד ניו הוטל" הסמוך לשער יפו. אבל הרצל החליט מראש כי על המשלחת הציונית להתאחסן בבית מלון הנמצא בבעלות יהודית, וכאלה היו רק שניים בעיר כולה. המשלחת הזמינה חדרים מבעוד מועד ב"מלון ירושלים", אשר היה ידוע יותר בשם הלא רשמי "מלון קמיניץ", על שם בעליו. המלון שכן ב"בנין ברגהיים" ברחוב יפו, בסמוך לעיר העתיקה.

כאשר הגיעו חברי המשלחת לבסוף למלון נכונה להם אכזבה מרה. פקיד הקבלה שראה כי האורחים מבוששים להגיע החליט להשכיר את חדריהם לקצינים תורכיים. בספרו המונומנטלי של **ד"ר פדרו זוניגה** "מי יתנני במדבר מלון אורחים", המוקדש לתעשיית המלונאות בארץ, מובאת גירסה המייחסת את צעדו המוזר של הפקיד

להכרותו עם לוח הזמנים של הרכבת. בימים כתיקונם הגיעה הרכבת האחרונה מיפו לירושלים בשעות אחר הצהרים המוקדמות, ואמנם כל האורחים הרשומים במלון, למעט ד"ר הרצל וחבורתו, כבר התייצבו זה מכבר לקבל את מפתחות חדריהם. הפקיד הסיק איפוא כי הרצל כבר לא יגיע, ולכן ניתן להשכיר את חדרו לאחרים. אלא שאותו פקיד לא ידע כי לרגל ביקורו של הקיסר הגרמני הוחלט להוסיף ללוח הזמנים הרגיל רכבת נוספת בשעה מאוחרת יותר, וברכבת זו נסע הרצל. חטאו של הפקיד, על פי ספרו של ד"ר זוניגה, הוא שעבר על הכלל הבסיסי של המלונאות: מותר לעשות overbooking אבל אסור להתפס כשאתה overbooked.

תהא הסיבה אשר תהיה, העובדה היא כי המשלחת הציונית הגיעה למלון קמיניץ – וחדר פנוי אין. בין הפקיד לחברי המשלחת פרץ ויכוח סוער, ואילו הרצל המותש והחולה התיישב על מדרגות הכניסה למלון. עד ראייה תאר זאת כך:

"הרצל התיישב על מדרגות הבית לפני הכניסה, דומם ולאה מחומו שיקד. גם אם אחיה עוד מאה שנה לא אשכח את הפנים האלה! איזה יופי עילאי, ואיזה צער עמוק נשקף מעיניו! דומה שכל הסבל וכל הצער והייסורים של אלפיים שנה של עמנו, היו נסוכים על פני הרצל באותה שעה".

מלון קמיניץ. הגלויה הופצה על ידי בית המלון עצמו בשנת 1902 לערך, והיא נדירה מאוד.

בסופו של דבר נמצא פתרון, גם אם לא אידיאלי, למשבר. את לילו הראשון בירושלים העביר הרצל על מיטה פשוטה במסדרון (יש האומרים כי היה זה שולחן ביליארד), תוך שהוא נוטל תרופות בהשגחתו הצמודה של רופא המשלחת ד"ר שנירר. למחרת, עם צאת השבת, הוזמנו חברי המשלחת להתארח אצל משפחת מרכס ברחוב ממילא 83,

ד"ר הרצל בבית שטרן ברחוב ממילת 83 בזמן בקורו בירושלים בשנת 1898
Dr. Herzl at the Stern House, Mamilla Road 83 during his visit to Jerusalem 1898

גלוי לוח זכרון בבית שטרן, רח' ממילת 83 ירושלים ביום כ' תמוז 1950, בבית זה התאכסד ד"ר בנימין זאב הרצל בשנת 1898
Unveiling of plaque at the Stern House, Mamillah Rd. 83 Jerusalem, on 20th Tamus 1950, "Dr. Benyamín Zew Herzl stayed in this house 1898"

שם פינו להם בני המשפחה קומה שלמה. הגלויה המוצגת בראש העמוד הקודם מראה את הרצל (בצד ימין) יחד עם מארחיו בכניסה לבית. בשנת 1950 (ביום פטירתו של הרצל, כ' בתמוז) נקבע בכניסה לבניין שלט זיכרון לביקורו של ד"ר הרצל, כפי שמראה הגלויה הבאה אחריה.

הרצל שהה בירושלים עד ה-3 בנובמבר, והמתין בקוצר רוח לרגע בו יקרא לפגישה עם הקיסר. ירושלים עוררה בו רגשות מעורבים. מצד אחד הוא כתב ביומנו לאחר שביקר בכותל המערבי כי "כשאהרהר בכך בעתיד, לא בהנאה יהיה הדבר. המשקעים האפלים של אלפיים שנים ספוגות חוסר אנושיות, חוסר סובלנות וזוהמה, רובצות בסמטאות המצחינות". מאידך, הוא הבחין ביופיה הרב של העיר למרות מצבה המוזנח: "אני רואה את ירושלים בתפארתה. גם בחורבנה כיום עדיין היא עיר יפה ואם נבוא לכאן היא עשויה להיות שוב אחת מערי העולם היפות ביותר". חזונו של הרצל היה להגן על העיר העתיקה ולשמר אותה כבתוך כמוסה: להוציא מתוכה את כלי התחבורה, ולהשאיר בה רק בתי תפילה ומוסדות צדקה. מסביב לעיר העתיקה חזה הרצל גבעות שיוריקו בזכות עבודת התנועה הציונית ובהן תשתרע "ירושלים חדשה ונהדרת" כדבריו.

גלויה ששלח הרצל מיפו לביתו פאולינה לקראת תום ביקורו בארץ. הגלויה מציגה את יפו כפי שהיא נראתה מהמושב הגרמני, ואת דיוקנו של הקיסר הגרמני וילהלם השני. הגלויה לקוחה מאוסף אלכסנדר, ומוצגת כאן באישור הבעלים.

המפגש השלישי של הרצל עם קיסר גרמניה וילהלם השני התקיים ב-2 בנובמבר, אותו תאריך בו תינתן לימים "הצהרת בלפור". הרצל הקריא בפני הקיסר נוסח של פניה רשמית וביקש את חסותו. הוא הציג לקיסר את העם היהודי כמי שמחפש ארץ, ואת ארץ ישראל כמי שמחפשת עם שיפריח אותה. הקיסר הגיב בנימוס אך בהסתייגות. מאז פגישתם בקושטא שבועיים קודם לכן הוא הציג את רעיון הצ'ארטר של הרצל לסולטאן, וקיבל תגובה מתחמקת. כמה ממקורביו של הקיסר הביעו התנגדות עזה לרעיון הציוני, ולפיכך לא ראה וילהלם השני סיבה להתחייב לתמיכה בציונות.

בכך תם ביקורו של הרצל בירושלים ובארץ ישראל. הוא שב ליפו, שהה בה לילה אחד (במהלכו כתב גלויות לבני משפחתו), ולמחרת הפליג לאלכסנדריה ומשם לאירופה. מבחינה מדינית השגיו היו מוגבלים. התקווה לקבל מידי הסולטאן צ'ארטר על ארץ ישראל ולהקים מעין מדינה בחסות הקיסר הגרמני נגזזה למעשה. מצד שני עצם קיום הביקור והפגישה עם הקיסר העלו את קרנה של התנועה הציונית בעולם בכלל ובעולם היהודי בפרט.

הדי אור, העורך הגרפי של "נושאן", הוא מבכירי האספנים בתחום הישראליאנה. הדי מציג אוסף גלויות של "שנה טובה", וכן אוסף של מסגרת בודדת בנושא "בתי מלון בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית". שתי תצוגות אלה זכו למדליות זהב בתערוכות לאומיות. כתובתו: yhorr@netvision.net.il

שלם את דמי החבר לשנת 2022 עוד היום!

את דמי החבר בסך 160 ₪ (80 ₪ לנוער) ניתן לשלם באמצעות:

- ✓ **תשלום באפליקצית "ביט":** לרן ברש, טלפון 052-5250780.
- ✓ **העברה בנקאית:** בנק הדואר (בנק 09), סניף 001, חשבון מספר 7315171. בפרטי ההעברה יש לציין את שם המעביר ואת השנה בעבורה מתבצע התשלום.
- ✓ **משלוח המחאה בדואר:** יש למלא צ'ק לפקודת איל"ת, ולשלוח לגזבר האגודה **רן ברש** לכתובת: רחוב היורה 1, ת.ד. 8484, גן יבנה 7086131.

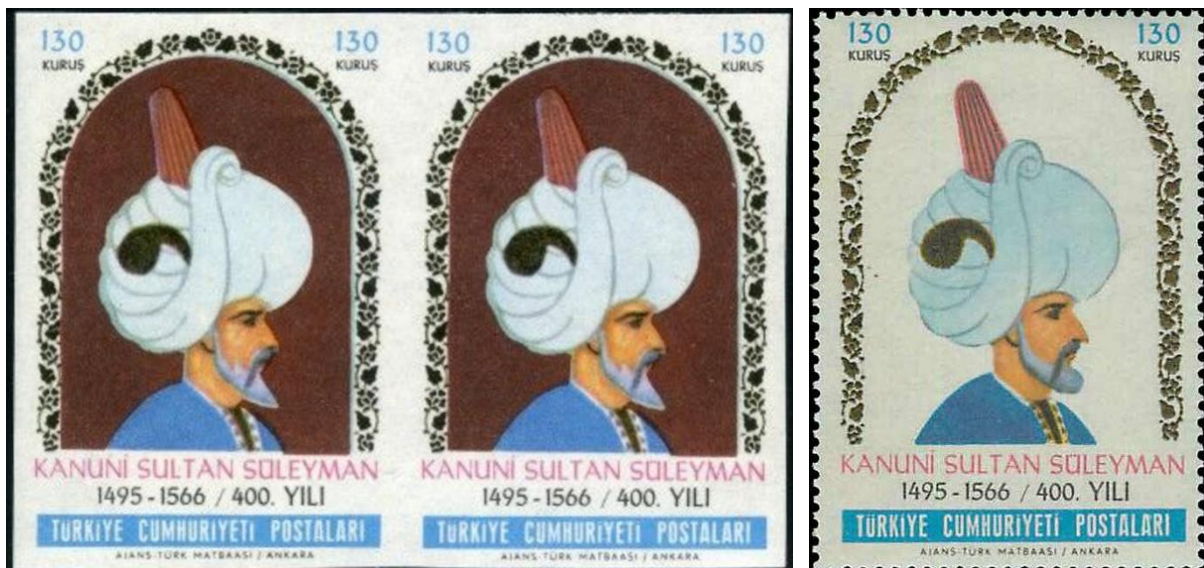
הספריה הבולאית לרשותכם!

אתם מוזמנים לבקר בספריה הבולאית של התאחדות בולאי ישראל במשרדי ההתאחדות החדשים ברחוב אבן גבירול 39, תל אביב. הספריה פתוחה בימי חמישי בין השעות 8:00 ל-15:00. ניתן לשאול ספרים גם באמצעות הדואר. לפרטים נוספים ניתן לפנות ליעל בטלפון 03-6295547.

על חומותיך ירושלים – חלק א' שמוליק כהן

חומת ירושלים העתיקה היא, ללא ספק, אחד המבנים המוכרים ביותר בארץ. החומה מקיפה שטח של כקילומטר מרובע הנקרא "העיר העתיקה", בעוד שהחלק הנמצא מחוץ לחומות הוא "העיר החדשה". בהגדרה זו יש לכאורה פרדוקס היסטורי: עיר דוד, שהיא הגרעין הקדום ביותר של ירושלים, ובו שרידים מימי בית ראשון, ואף מהעיר היבוסית בטרם נכבשה על ידי **דוד המלך**, נמצאת מחוץ לעיר העתיקה (מדרום לה). כיצד יתכן כי החלק העתיק ביותר של ירושלים הוא כביכול חלק מהעיר החדשה?

התשובה לשאלה זו היא, שהחומה הנוכחית של העיר העתיקה היא אינה החומה המקראית, ובחלק גדול מהתוואי שלה, כלל אינה חופפת לחומת העיר מימי בית ראשון (או בית שני). למעשה בירושלים נבנו ונהרסו לאורך ההיסטוריה מספר חומות, ותחום העיר השתנה מתקופה לתקופה, כך שתחום העיר העתיקה של ימינו אינו חופף לתחום העיר בימי בית ראשון או שני. בשנת 1535, כשמונה עשרה שנים לאחר שכבש את ירושלים, הורה הסולטאן העות'מאני, **סולימאן המפואר**, לבנות את החומה הנוכחית. לפני כן, הייתה ירושלים עיר פרזות, ללא חומה במשך כשלוש מאות שנה. החומה משקפת איפוא את שטח העיר במאה ה-16, ולא את שטחה בימי בית ראשון או שני.

סולימאן המפואר על גבי בול של קפריסין התורכית. משמאל: צמדה לא מנוקבת של ניסיון צבע.

כאמור, חומות ירושלים הן בנות כחמש מאות שנה, צעירות במונחים ירושלמים. באופן מפתיע מדובר בחומה דקה יחסית, אשר עובייה המקסימלי הוא כשניים וחצי מטרים. בעת בניית החומה במאה ה-16 כבר היה נפוץ השימוש בתותחים. אמנם היה מדובר בתותחים פרימיטיביים, אשר ירו כדורי ברזל ולא פגזים נפיצים כמקובל בימינו, אך די היה בהם כדי לפרוץ חומה דקה כזו. מה היה הטעם איפוא בבניית חומה כזו, שלא תעמוד באש תותחים? כדי להגדיל את התעלומה נציין שעל מנת להגן על החומה הועמדו במצודה הצמודה לחומה (מגדל דוד) מספר תותחים, כך שברור שהעות'מאניים היו מודעים לשימוש בתותחים.

החומה היא צרה, ועובייה
המקסימלי הוא שני מטרים וחצי

מדוע אם כן בנה סולימאן חומה כה יפה, אך ארכאית מבחינה צבאית? החוקרים סבורים שמטרתה העיקרית של החומה לא הייתה הגנה מפני התקפה של צבא מודרני אלא מפני פשיטות שוד של בדואים, ומתן תחושת ביטחון לתושבי העיר. מסיבה זו בדיוק התקשה **סר משה מונטיפיורי** לשכנע את תושביה היהודים של ירושלים לעבור למשכנות שאננים, השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומות, באמצע המאה ה-19. תפקיד נוסף של החומה היה לתחום את העיר, ואמנם רק במאה ה-19 החלה ירושלים להתפשט אל מעבר לחומותיה.

התפקיד השלישי של החומות, שיתכן והיה החשוב ביותר בעיני סולימאן המפואר, היה לפאר הן את ירושלים והן את שמו שלו, כמי ששיקם את העיר. לחיזוק טענה זו אציין כי סולימאן המפואר הרבה לבנות בירושלים: בנוסף לבניית החומות הוא שיפץ את הר הבית, החליף את אריחי הקרמיקה המצפים את כיפת הסלע, שיפץ את אמות המים לירושלים ושיפץ מבנים שונים בעיר. סולימאן המפואר היה ללא ספק אחד הבנאים הגדולים של ירושלים.

חוקרים אחרים טוענים שהסיבה לבניית חומה כה דקה הייתה הרצון לחסוך הן בעלויות הבנייה והן במשך זמן הבנייה. החומה נבנתה בחלקה על יסודות של חומות קדומות יותר. כך למשל החלק הדרומי של החומה המערבית בנוי על המסד של החומה החשמונאית, שנבנתה במאה השנייה לפני הספירה. בכך חסכו העות'מאנים את הצורך לחצוב תעלות יסוד.

תעלומה נוספת הקשורה לחומה היא העובדה שבנייתה בעצם לא הסתיימה. החומה כוללת 35 מגדלים, ובהם חרכי ירי. למעשה, הושלמה בנייתם של 17 מגדלים

בלבד. שאר המגדלים נבנו כלפי חוץ בלבד ובנייתם הפנימית לא נגמרה מעולם, מה שהפך אותם לבלתי שמישים במקרה של התקפה על העיר. גם החפיר הצפוני לא נחפר מחדש. חפיר זה הוא החשוב ביותר, משום שבצד צפון אין מכשול טבעי המסייע להגנה על העיר (מדרום ובחלק הדרומי של החומה המערבית גיא בן הינום מהווה מכשול טבעי, ובמזרח נחל הקדרון מהווה מכשול טבעי). שוב נשאלת השאלה מדוע לאחר השקעת כל המאמצים בבניית החומה, כאשר נותרה עבודה מועטה יחסית, מדוע לא הושלמה העבודה? יש הרואים בכך חיזוק לטענה כי מטרת החומה לא הייתה לספק הגנה לירושלים מפני התקפות של צבא סדיר.

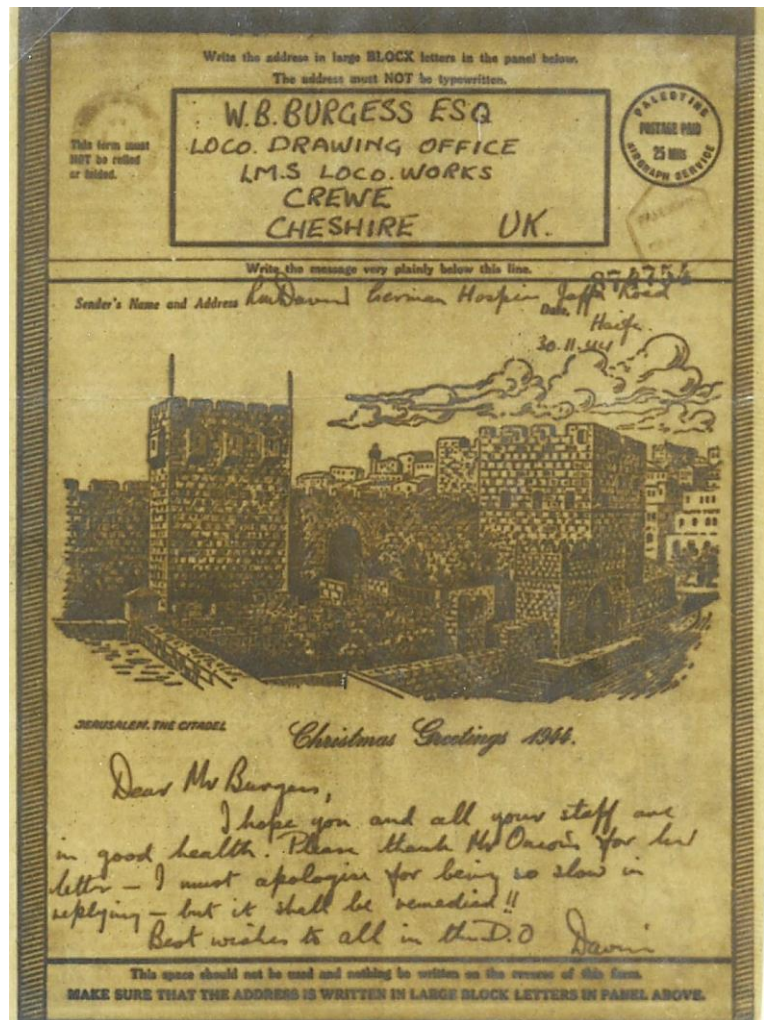

החומה סיפקה הגנה מפני שודדים, ולכן
מונטיפיורי התקשה לשכנע את תושבי
ירושלים להתיישב במשכנות שאננים

לאחר שהבנו את השאלות העולות מבניית החומה, נצא כעת לסיור וירטואלי לאורך החומה. נתחיל במצודה הצמודה לשער יפו, המוכרת בשם המטעה "מגדל דוד". כאמור, בתקופת דוד המלך הייתה העיר ממוקמת במקום בו נמצא הגן הלאומי עיר דוד, כקילומטר דרומית מזרחית למגדל דוד, והמקום בו נמצאת המצודה היה שומם.

השריד הקדום ביותר שנמצא במקום הוא קיר מהמאה השמינית לפני הספירה (ימי בית ראשון), שהחוקרים סבורים שהוא חלק מחומת העיר שנבנתה על ידי **חזקיהו** כהכנה למתקפה של **סנחריב** מלך אשור. לקראת סוף המאה הראשונה לפני הספירה בנה במקום הורדוס את ארמונו, והגן עליו באמצעות שלושה מגדלים: מגדל מרים, מגדל היפוקוס ומגדל פצאל. מרבית החוקרים סבורים ששרידי המגדל ההרודיאני שאנו רואים היום הוא מגדל פצאל. בחירת המקום לא הייתה מקרית: מדובר באזור הגבוה ביותר בעיר העתיקה, ולכן המקום שימש כמצודה צבאית כמעט עד לימינו. המצודה נהרסה ונבנתה מספר פעמים, ורוב המבנה הקיים כיום הוא מהתקופה הצלבנית. הסמל המובהק של המצודה, המינרט, הוא חדש יחסית. הוא נבנה במאה ה-17 על ידי העות'מאניים, והוא צעיר יותר מהחומה עצמה. מושל ירושלים הבריטי **רוג'ר סטורס** היה הראשון להשתמש במבנה לצרכי תרבות. כיום משמשת המצודה כמוזיאון לתולדות ירושלים.

צמוד למגדל מצד צפון עובר כביש הכניסה לעיר העתיקה. בכוונה לא השתמשתי בשם "שער יפו", משום

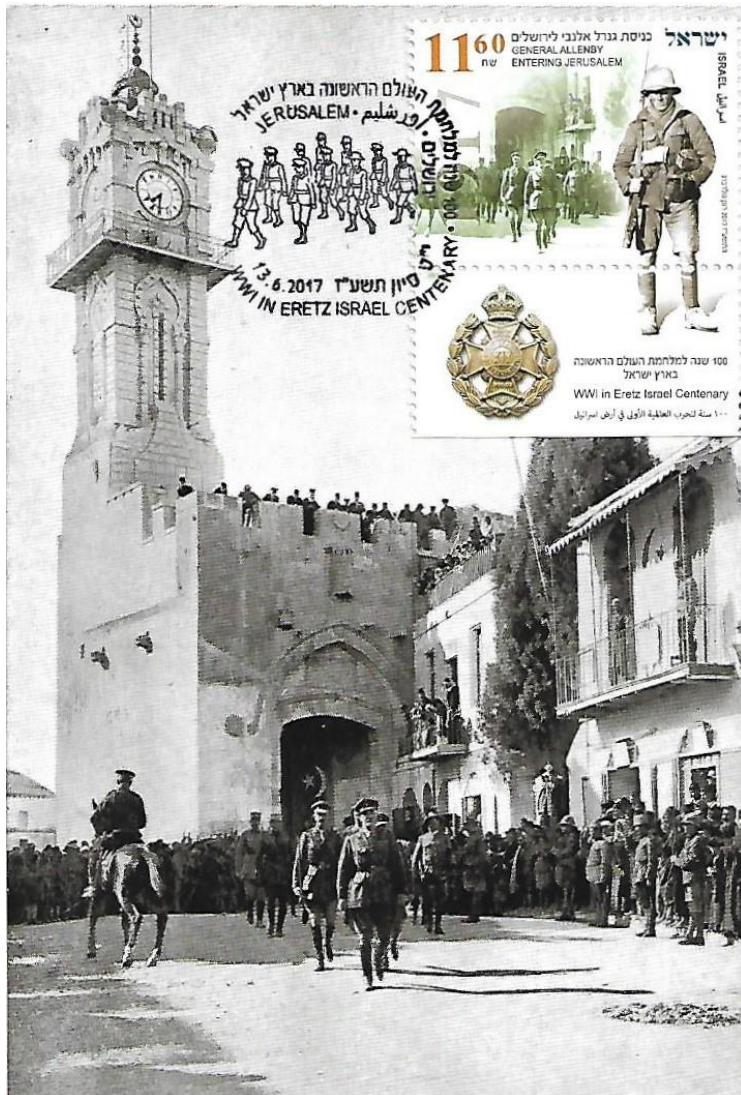

המצודה של ירושלים בסמוך לשער יפו.
איירגרף בריטי משנת 1944. מאוסף לורנס פישר

שער יפו מצידו הפנימי

שכביש הזה אינו שער יפו ההיסטורי. מדובר על פרצה בחומה שפרצו התורכים כחלק מהכנותיהם לקראת ביקורו של הוד מלכותו הקיסר **וילהלם השני**, קיסר גרמניה. הקיסר, שביקר בארץ ישראל בשנת 1898, רצה להיכנס לירושלים רכוב על מרכבתו המלכותית. מכיוון שלא היה ניתן להיכנס עם המרכבה בשער יפו, פרצו התורכים פתח בחומה בין המצודה לבין שער יפו, וסתמו חלק מחפיר המצודה (ראו גם את המאמר "הרצל בירושלים" בחוברת זו). 19 שנים לאחר מכן, בשנת 1917, נכנס דרך אותו שער הגנרל **אלנבי**, על מנת לקבל את

גלוית מרב המראה את הגנרל אלנבי נכנס ברגל דרך שער יפו. בגלויה ניתן לראות את המשיקולי ואת מגדל השעון שנהרס בתחילת שנות העשרים. מאוסף פאולו דואק.

כניעת העיר בפני צבא הוד מלכותו. לגנרל אלנבי נאמר שכאשר וילהלם השני התעקש להיכנס לעיר על מרכבתו, הוא שכח שאלפיים שנה לפניו, נכנס אדם הרבה יותר חשוב לעיר, ונכנס אליה בצנעה. הכוונה הייתה כמובן **ישוע**. אלנבי הבין את הרמז, והגיע לשער רכוב על סוס, אך ירד מהסוס ונכנס אל העיר ברגל, על מנת להראות את צניעותו ואת הכבוד שהוא חש לעיר.

התחנה הבאה היא שער יפו עצמו, הצמוד לכביש הכניסה מצד צפון. השערים העות'מאניים היו בנויים כך

שלא ניתן יהיה להיכנס לעיר בקו ישר, וזאת כדי שאם האויב יצליח לפרוץ את השער הוא יאלץ לעצור את התנופה על מנת להסתובב. ואכן, מי שנכנס לשער יפו חייב לפנות מיד בזווית ישרה שמאלה. עוד מאפיין של השער הוא המשיקולי. המדובר הוא במעין מרפסת הנמצאת מעל השער, שברצפתה נפער פתח המאפשר לשפוך שמן רותח או להשליך חפצים כבדים על מי שמנסה לפרוץ את דלתות השער. אגב, השם הערבי של שער יפו הוא באב אל חליל, שמה הערבי של חברון, משום שהדרך בין חברון לירושלים הסתיימה בשער יפו. הפירוש המילולי של אל-חליל הוא הידיד, והכוונה היא **לאברהם אבינו**, ידיד האל, הקבור בה.

נמשיך צפונה לאורך החומה עד שנגיע לפינה הצפונית מערבית שלה, ונראה את שרידיו של מגדל טנקרד. המדובר הוא בשרידי מגדל צלבני, הקרוי על שם האציל הצלבני **טנקרד דה הוטויל**, שחנה מול מקום המגדל בזמן כיבוש העיר על ידי הצלבנים בשנת 1099. הערבים קוראים לשרידי המגדל בשם קצר ג'אלות ("מצודת גוליית"), משום שלפי מסורת מוסלמית, זהו המקום שבו הרג דוד את **גוליית**.

ציור של ניקולא פוסן, אשר במרכזו דמותו של האציל טנקרד

כעת נפנה ימינה (מזרחה), ונגיע לשער החדש. שמו של השער רומז שהוא לא נבנה עם חומות העיר העתיקה במאה ה-16, אלא מאוחר יותר. גם המבנה שלו הוא חריג, ואינו כולל בית שער המחייב פניה בזווית ישרה על מנת להיכנס לעיר. השער החדש נפרץ בחומה בשנות השמונים של המאה ה-19, לאחר בקשות של הכנסייה הקתולית וממשלת צרפת. בשלהי המאה ה-19 החלו מדינות אירופה לבנות מבנים שונים בירושלים. כולנו מכירים שמות כגון "מגרש הרוסים" או "בית החולים האיטלקי" המעידים על זהות המדינה שבנתה אותם. הצרפתים ריכזו את הבניה שלהם באזור הפינה הצפון מערבית של החומה. הם בנו אכסניה לעולי רגל בשם נוטרדאם דה פראנס, היום נוטרדאם דה ג'רוזלם; בית החולים סאן לואי, הידוע יותר בכינויו "בית החולים הצרפתי"; מנזר האחיות המתקנות, שנחרב לחלוטין במהלך מלחמת העצמאות, ומנזר סן ונסן דה פול. כל המתחם הצרפתי הזה היה מחוץ לחומות העיר העתיקה, וכדי להקל את הקשר בינו לבין הרובע הנוצרי, ביקשו הצרפתים לפרוץ שער חדש בסמוך למתחם שלהם. הסולטן **עבדול חמיד השני** אישר את בקשתם. לכן לשער יש שלושה שמות בערבית: באב אלג'יד (השער החדש), באב אלסולטאן (שער הסולטאן) ובאב עבדול חמיד (שער עבדול חמיד).

השער החדש

הסולטן עבדול חמיד השני אישר את פריצת השער החדש. הבול מראה את הטוגרה של הסולטן

באמצע יולי 1948 נעשה הניסיון האחרון מצד ישראל לפרוץ לעיר העתיקה בירושלים, ובמהלכו נתפס השער החדש על ידי אנשי אצ"ל. במקביל היו אמורים אנשי לח"י לפרוץ פתח בחומה באמצעות מטען קונוס מזרחית לשער החדש (בין השער החדש לשער שכם), וכוח של הפלמ"ח היה אמור

שער שכם הוא היפה בשערי החומה. גלויה פרטית זו מ-1898 מבוססת על יצירה של הצייר הגרמני פרידריך פרלברג, אשר היה חלק מהפמליה של הקיסר וילהלם השני בביקורו בארץ הקודש והנציח את נופיה.

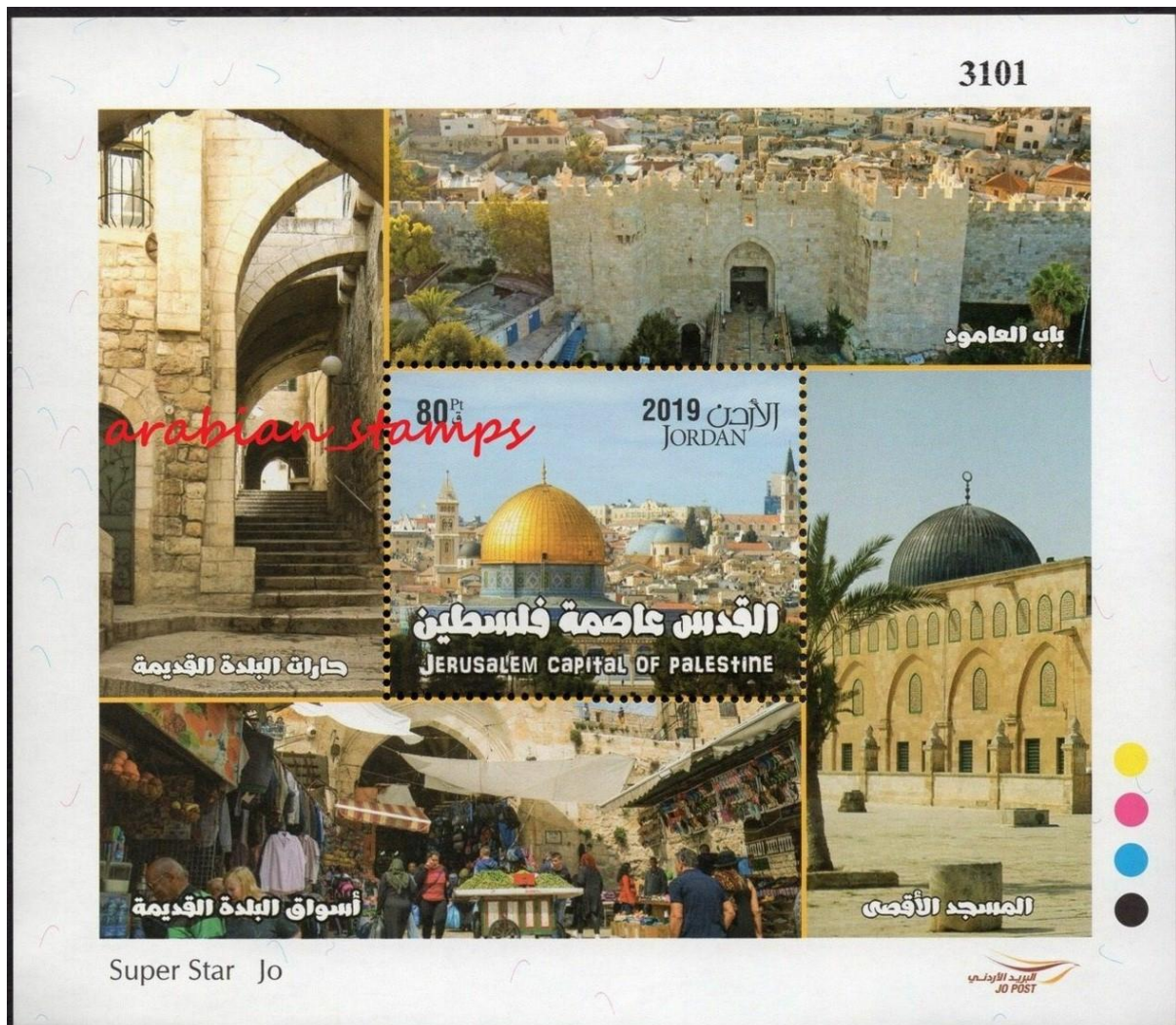
לפרוץ פתח בחומה הדרומית (מערבית לשער ציון, ראו בהמשך בחלקו השני של המאמר), ולחדור דרכו לעיר העתיקה. לנוכח כישלונם של שני הכוחות האחרים ובשל התקרבות מועד ההפוגה השנייה ניתנה לכוח האצ"ל הוראת נסיגה. כתוצאה מכך שימשה חומת העיר העתיקה מהר ציון בדרום ועד לחומה הצפונית שמול שכונת מוסררה כקו הגבול בין מדינת ישראל לירדן עד מלחמת ששת הימים. חיילים ירדנים ישבו על החומה באזור השער החדש. מנזר האחיות המתקנות, שהוזכר לעיל היה בשטח ההפקר בין שתי המדינות, ובית החולים הצרפתי ואכסניית נוטרדאם דה פראנס היו בשטח ישראל.

במפת מידבא ניתן לראות את העמוד הרומאי בקצה הקארדו

נמשיך מזרחה ונגיע לשער השער היפה ביותר בשערי העיר העתיקה, הלוא הוא שער שכם. זהו השער היחידי הבנוי כך שעל מנת להיכנס לעיר, צריך לפנות פעמיים בזווית ישרה. להערכתי הסיבה לכך היא שאין שום מכשול טבעי בקרבת החומה הצפונית, ולכן השער מספק מעין הגנה כפולה. משער שכם יצאה הדרך לערים שכם ודמשק, ולכן באנגלית השער נקרא "שער דמשק".

השם הנפוץ ביותר בערבית לשער שכם הוא "באב אל עמוד", על שם עמוד גדול שעמד בכיכר השער בתקופה הרומית, ועליו ככל הנראה היה פסל של הקיסר. בחלק המתאר את ירושלים במפת מידבא, רצפת פסיפס מהמאה השישית שנמצאה בעיר מידבא שבירדן, ניתן לראות את העמוד הזה ואת הקארדו הראשי של ירושלים אשר השתרע מצפון לדרום, משער שכם עד לשער ציון. אגב, בניגוד לרוב הערים הרומיות היה בירושלים קארדו נוסף הנראה אף הוא במפת מידבא. קארדו שני זה השתרע בתוואי מזרחי יותר והוביל משער שכם אל שער האשפות.

גיליונית מזכרת מירדן אשר בחלקה העליון מוצג שער שכם כפי שהוא נראה כיום

צמוד לכיכר השער, מצידה המזרחי (בצד שמאל עבור מי שעומד בצידה החיצוני של החומה ופניו אל השער) נמצאים שרידים של שער שכם הרומי. השער הרומי לא היה חלק מחומה, ולא נבנה כדי לספק הגנה. תפקידו היה סימלי, והוא נועד לסמל את גבול העיר בתקופה בה היא נקראה איליה קפיטולינה. השער היה בנוי כמעין שער ניצחון, עם קשת מרכזית גבוהה ושתי קשתות צדיות קטנות יותר, אשר רק המזרחית שבהן שרדה עד היום.

נמשיך כמה עשרות מטרים מזרחה, ונגיע למערת צדקיהו. המדובר הוא במחצבה ענקית, הנמצאת מתחת לבתי הרובע המוסלמי. בתנ"ך מסופר על **צדקיהו**, מלך יהודה

אחרון, שניסה לברוח מירושלים ונתפס על ידי הבבלים. המסורת קושרת את ניסיון הבריחה של צדקיהו למערה, ויש בה מעין קטן שנקרא "דמעות צדקיהו". מסורת נוספת טוענת **ששלמה המלך** חצב מהמערה את האבנים לבניית בית המקדש הראשון. בעקבות מסורת זאת, נהגו אנשי הבונים החופשיים (הרואים בעצמם את ממשיכי דרכם של בוני בית המקדש הראשון) להתכנס באולם הגדול ביותר במערה. מבחינה ארכיאולוגית, אין שום ממצא המעיד על שימוש במערה או במחצבה בימי בית ראשון. החוקרים משוכנעים שהמנהרה הייתה מקור לעבודות הבניה של הורדוס בירושלים. הם מסתמכים על כך שגודל הבלוקים שנחצבו במערה (כפי שניתן ללמוד מקירותיה) תואם את גודל האבנים בחלק ממפעלי הבניה ההרודיאניים. פתח המערה נסתם, ככל הנראה, עם בניית החומה הנוכחית של ירושלים, והיא נשכחה מכל. המערה התגלתה במקרה באמצע המאה ה-19: אחד מחוקרי ירושלים, **ד"ר ג'יימס ברקלי**, טייל עם כלבו לאורך החומה הצפונית. הכלב נפל למערה ונעלם כאילו בלעה אותו האדמה (שזה בעצם מה שקרה באמת). למזלו של הכלב, הד"ר ברקלי הצליח לשמוע את יללותיו חילץ אותו מהבור, וכך גילה גם את המערה.

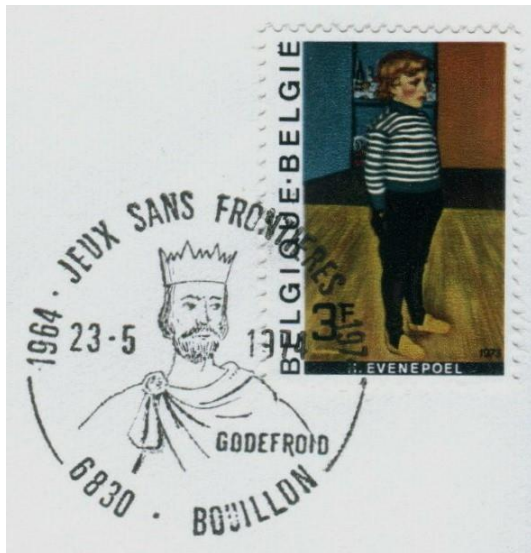
האבנים למפעלי הבניה של הורדוס הגיעו ממערת צדקיהו

אנו ממשיכים כעת מזרחה ומגיעים לשער הפרחים. שער זה סמוך לבית הקברות המוסלמי א-סאהרה, שפירושו "הערים בלילה", ועל כן בערבית נקרא השער באב א-סאהרה. מקורו של השם העברי "שער הפרחים" הוא בשיבוש הגייה בין האותיות ס' וז' שהפך את שם השער ל"באב א-זאהרה", שפרושו שער הפרחים. באנגלית נקרא השער "שער הורדוס", וגם שם זה מקורו בטעות. במסורת הנוצרית מסופר שנציב רומא ביהודה, **פונטיוס פילאטוס**, ניסה להתחמק מלשפוט את ישוע. בשלב מסוים, כאשר הבין שישוע מהגליל, הוא שלח אותו למושל הגליל **הורדוס אנטיפס** (נא לא לבלבל בינו לבין הורדוס הגדול), ששהה באותו הזמן בירושלים. המסורת הנוצרית זיהתה את ביתו של הורדוס אנטיפס בקרבת השער, ומכאן שמו בשפה האנגלית.

שער הפרחים

במקור השער היה שער הפרחים זוויתי, כמו שאר השערים, אך בשלב מסוים הוא נחסם לחלוטין ובוטל. בשנת 1875 בקשו תושבי השכונות הסמוכות אליו (בתוך העיר העתיקה, ומחוצה לה) לפתוח את השער. בקשתם התקבלה, אך במקום לפתוח את הכניסה המקורית שהייתה ממזרח (כך שמי שנכנס נאלץ לפנות שמאלה על מנת להאט), פתחו את השער בחזיתו, ולכן היום הכניסה ממנו היא כניסה בקו ישר.

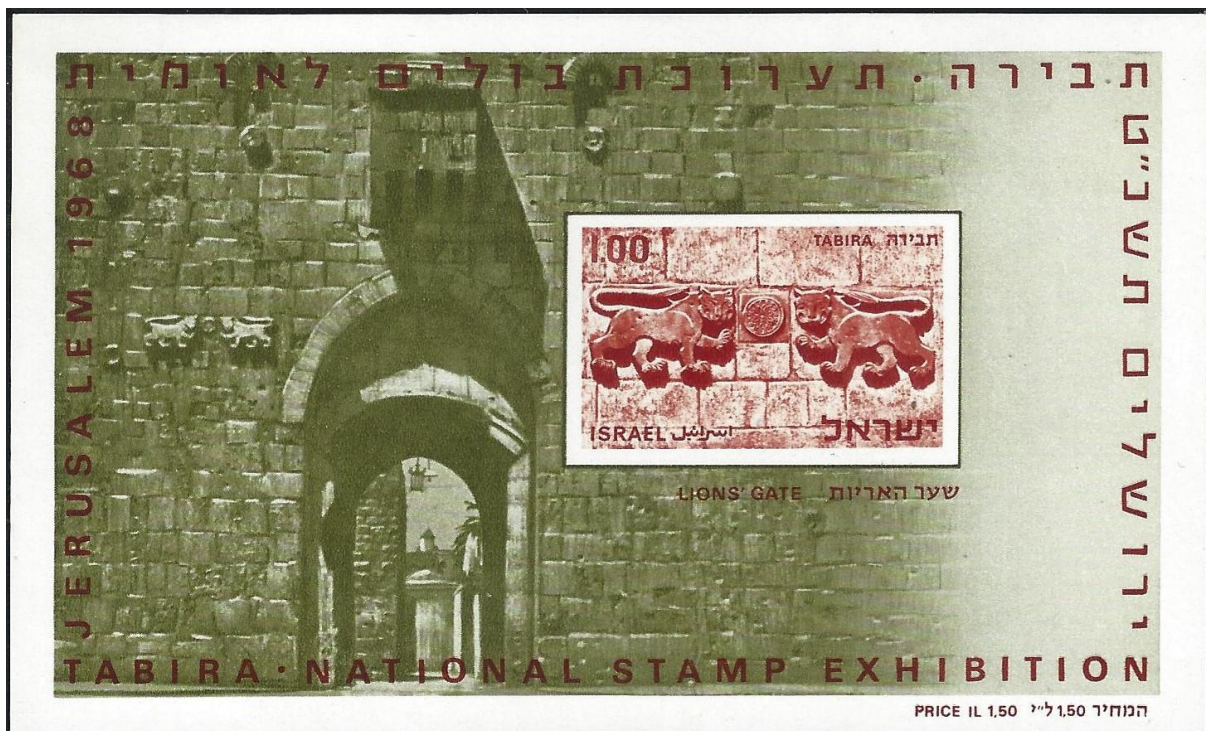

האם מגדל החסידות קשור לגוטפריד מבויין?

נמשיך לפינה הצפון מזרחית של החומה, וכאן נראה את אחד המגדלים היפים ביותר שלה, מגדל החסידות. מקור השם אינו ברור. אחד ההסברים לשם זה מתייחס לגוטפריד מבויין, אחד ממנהיגי מסע הצלב הראשון, אשר הפך אחר כך לשליט הראשון של המדינה הצלבנית, אשר פרץ לירושלים ממקום זה. סמלו האישי של גוטפריד היה ברבור, אך המקומיים זיהו אותו בטעות כחסידה. לדעתי זהו הסבר קלוש, אך למרבית הצער אינני מכיר הסבר טוב ממנו.

אנו פונים דרומה וממשיכים מזרחה עד שנגיע לשער האריות, הנקרא כך בשל שני תבליטים הנמצאים בצידו החיצוני של

השער. זיהוי התבליטים כאריות הוא שגוי, ולמעשה מדובר בברדלסים. התבליטים הללו היו סמלו של הסולטאן הממלוכי **ביברס**, שחי במאה ה-13. ביברס יזם בניית אכסניה לעולי רגל מוסלמים לעיר, ושיבץ בה את סימלו. האכסניה חרבה, וכאשר התורכים בנו את שער האריות, הם השתמשו בלבנים מהאכסניה בשימוש משני. כך הגיעו התבליטים מהמאה ה-13 לשערה של חומה מהמאה ה-16.

גיליון מזכרת שהונפק לכבוד תערוכת "תבירה" שהתקיימה 15 חודשים לאחר מלחמת ששת הימים. בשל סמיכות זמנים זו הוחלט להראות בגיליון את שער האריות, דרכו פרצו חיילים הצנחנים לעיר העתיקה. הבול מראה את תבליטי הברדלסים הנמצאים מעט משמאל לשער עצמו.

שער האריות הוא השער היחיד הפתוח בצד המזרחי של חומת העיר העתיקה. במקור השער היה, כפי שראינו כבר ברוב השערים האחרים, בנוי בזווית של 90 מעלות:

כניסה ממזרח ופניה שמאלה לכיוון דרום אל הר הבית. הבריטים פתחו את צידו המערבי של השער, ולכן היום אפשר להיכנס דרך השער ולהמשיך ישר (כפי שמראה גיליון המזכרת מתערוכת "תבירה") או לפנות שמאלה כמו בתקופה העות'מנית.

עבורנו הישראלים יש לשער האריות חשיבות מיוחדת, בהיותו השער דרכו פרצו חיילי הצנחנים בפיקודו של המח"ט **מוטה גור** לעיר העתיקה במלחמת ששת הימים. ראוי לציין כי פריצה זו היא בבחינת חריג היסטורי, שכן לאורך ההיסטוריה ירושלים העתיקה תמיד נכבשה מצפון.

אנו ממשיכים דרומה לאורך החומה המזרחית ומגיעים להר הבית. על הר הבית אפשר להרחיב ולכתוב לא רק חוברת שלמה של "נושאון", אלא גם ספר עב כרס. לפיכך נערוך בנקודה זו הפסקה במהלך סיורנו, ונמשיך אותו בחוברת הבאה.

שמוליק כהן הוא איש מחשבים, מורה דרך וחובב היסטוריה האוסף בולים בנושא הסכסוך הישראלי-ערבי. כתובתו למשלוח תגובות: shmulikc1204@gmail.com

לא קיבלת את נושאונט?

נושאונט, העיתון הבולאי המקוון הראשון בשפה העברית, מופץ שלוש פעמים בשנה. חברי איל"ת זכאים לקבל אותו ללא תשלום, אולם לצורך הפצת נושאונט אנו זקוקים לכתובת הדואר האלקטרוני (e-mail) שלכם. כתובתכם תשמש את ועד האגודה ואת העורכים לצרכי פעילות האגודה בלבד, ולא יעשה בה כל שימוש אחר. פנו אלינו עוד היום לכתובת noson.ed@gmail.com, וגם אתם תקבלו את נושאונט. נשמח גם לשלוח לכם גליונות קודמים, על פי בקשה.

בקרב ב"נושאון" – גיליון בנושא "גוף האדם"

אם ברצונכם לפרסם מאמר במסגרת זו, אנא פנו בהקדם אל עורכי "נושאון" באמצעות הדואר האלקטרוני או בדואר רגיל.

מכתב מירושלים

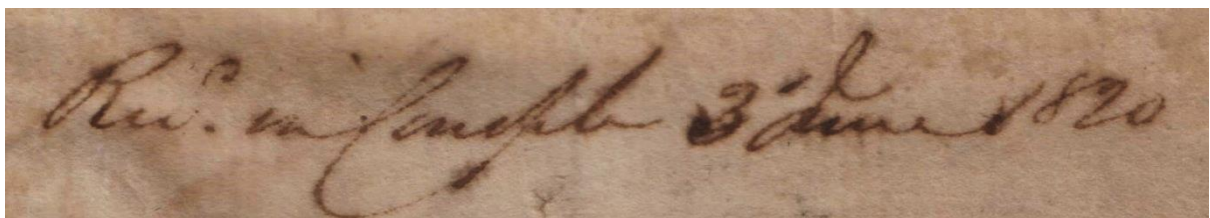

אחד מתחומי האיסוף שלי הוא מכתבים מירושלים ואליה בתקופה הפרה-פילטלית. ירושלים במאה ה-18 ובראשית המאה ה-19 הייתה עיר נידחת באימפריה העות'מאנית. האוכלוסיה בעיר הייתה מצומצמת ורובה המכריע לא ידע קרוא וכתוב, ולכן גם לא היו בה שירותי דואר ממוסדים עד

שנת 1840. הדואר המועט מירושלים התנהל באמצעות שליחים, וההתכתבויות המעטות השתייכו לחמש קטגוריות: דואר מסחרי, צבאי, דתי או אדמיניסטרטיבי וכן מכתבים של עולי רגל נוצריים. המכתב אותו אציג הפעם משתייך לקטגוריה האחרונה.

לפנינו מכתב מקופל בן ארבעה דפים אשר נשלח מירושלים על ידי עולה רגל בשם **ג'יימס קונור** לאחיו הכומר **סם קונור** ב-25 במרץ 1820, ובו הוא מספר על חוויותיו מארץ הקודש. המען למשלוח הוא דאבלין שבאירלנד, יעד נדיר מאוד למכתבים מארץ הקודש. בהעדר סניף דואר אין על המכתב חותמת יציאה של ירושלים, ואנו יודעים כי הוא נשלח מירושלים מתוך קריאה במכתב. בנוסף, על פניו החיצוניות של המכתב כתוב באנגלית single Jerusalem (למרבית הצער, דווקא המילה "ירושלים" החשובה לנו כל כך דהתה עם השנים והיא מעט מטושטשת). על גבי צילום המכתב הנראה בעמוד הבא סימנו את הכיתוב הזה לנוחיות קוראי "נושאון" ב-1.

על פי הפיסקה האחרונה במכתב הוא נישא על ידי שליח בשם **רונלדס**, אשר היה בן הלוויה של הכותב במסעו, אל לרנקה שבקפריסין. משם הגיע המכתב, ככל הנראה באמצעות שליח נוסף, לקונסטנטינופול ב-3 ביוני, כפי שמעיד הכיתוב על גביו (מסומן ב-2 על גבי המכתב וכן בצילום המוגדל הנראה להלן). שימו לב שהדרך מירושלים לקונסטנטינופול ארכה למעלה מחודשיים.

בקונסטנטינופול המכתב שלנו נכנס לערוצי הדואר המסודרים. הוא הועבר נכנס לשטחה של האימפריה האוסטרית, וקיבל עם כניסתו את החותמת השחורה TCR. המכתב עבר חיטוי באמצעות טבילה בחומץ ובאמצעות עשן. ניתן לראות על גבי המכתב את החורים, העוברים את מלוא עוביו מצד לצד (למשל, במקום במסומן ב-3 על גבי הצילום). תהליך החיטוי נעשה בעיר סמלין, המהווה היום חלק מבלגרד. בצד שמאל למעלה ניתן לראות חותמת עגולה בצבע שחור המעידה על ביצוע החיטוי.

מאוסטריה המכתב הגיע לצרפת דרך העיירה הנינגן שבאלזס (מעט צפונית לבזל),
ועם כניסתו למדינה הוא קיבל את החותמת המלבנית בצבע אדום המסומנת ב-4.
איננו יודעים באיזה תאריך נרשמה כניסה זו.

השלב הבא בדרכו של המכתב ליעדו היה כניסתו לאנגליה ב-13 ביולי, כפי שמראה החותמת מלונדון המסומנת ב-5 על גבי המעטפה. האותיות FPO בראש החותמת הן ראשי תיבות של Foreign Post Office, כלומר המשרד המטפל בדואר המגיע מחוץ לבריטניה. בשלב האחרון של המסע הגיע המכתב לדבלין ב-16 ביולי 1820, כפי שמעיד הכיתוב בכתב יד המסומן ב-6. מקבל המכתב נדרש לשלם עבור קבלתו. תחילה נרשם תעריף של שני שילינג (מימין לחותמת הכניסה לצרפת), אך הוא נמחק ותוקן לשלושה שילינג. כדי לוודא שהתעריף ברור דיו הוא נרשם פעם נוספת סמוך לחותמת ה-TCR.

בסך הכל המכתב שלנו עבר דרך ארוכה, מירושלים ללרנקה וקונסטנטינופול, ומשם לכל רוחבה של אירופה עד לאירלנד. המסע הזה ארך קרוב לארבעה חודשים. הדרך מקונסטנטינופול לדבלין נמשכה כחודש וחצי, כולל עצירה לצורכי חיטוי.

ד"ר לס גלסמן הוא רופא שיניים במקצועו. האוסף העיקרי שלו, אשר זכה פעמים רבות במדליית זהב, מוקדש למוזמביק (איסוף מסורתי). כמו כן הוא מציג אוסף של מסגרת בודדת על תולדות הדואר של ירושלים בעידן הפרה-פילטלי, ואוסף של מסגרת בודדת על ההיסטוריה הכלכלית של יהודי גרמניה בין השנים 1800 ל-1940 (באגף הפתוח). כתובתו למשלוח תגובות: lesglassman@gmail.com.

חברים חדשים באיל"ת

האנשים הבאים הגישו בקשה לחברות באיל"ת. חבר האגודה המתנגד לקבלת מי מהם לחברות באגודה יפנה לוועד תוך חודש מפרסום הבטאון.

611 **וילקר רן**, מרדכי זעירא 38, תל אביב 6962429. אוסף חתולים, ישראל, מנהלת העם.

רוצים לראות את כנס יום הבולאות?

כנס יום הבולאות ה-34 נערך ביום שלישי ה-30 בנובמבר במלון "רנסנס" בתל אביב. הכנס צולם על ידי **ד"ר לס גלסמן**, והועלה על ידו לאינטרנט באתר יו-טיוב.

לא הצלחתם להגיע לכנס?

הגעתם, נהנתם ואתם רוצים לראות את ההרצאות בשנית?

הכנסו ליו-טיוב וחפשו: [The 34th conference of Israeli Philatelists](#)

גריל

באמצע שנות השישים של המאה ה-19 ספג הדואר האמריקאי הפסדים כתוצאה ממעשי רמיה: אנשים רבים נהגו להסיר בול חתום ממעטפה ולהשתמש בו בשנית כאילו היה בול תמים. מקרים כאלה ארעו כאשר דיו החותמת לא נספג היטב בבול, או כאשר הוא הוסר באמצעים כימיים.

כדי למנוע מצבים מעין אלה פיתח הדואר בארצות הברית מכונה, אשר שברה את סיבי הנייר של הבול ויצרה בו תבנית מובלטת של חריצים קטנים.

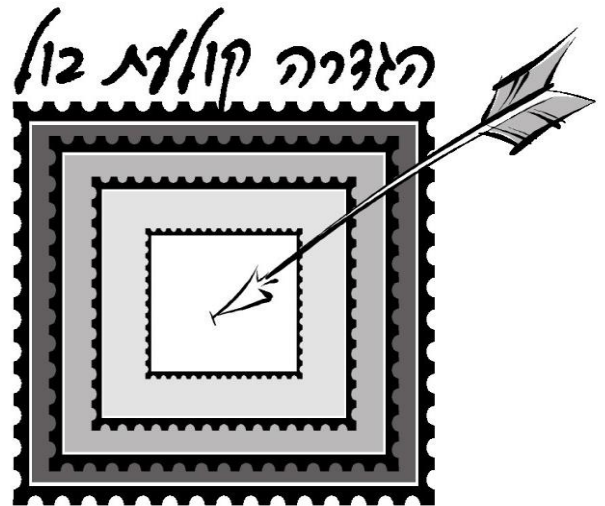
כאשר הבול הוא במצב תמים קשה מאוד להבחין בקיומה של התבנית, אך כאשר הבול מוחתם הדיו של החותמת נספג היטב בסיבי הנייר, ולא ניתן לטעות ולחשוב שהבול אינו חתום. תבנית החריצים שיצרה המכונה מכונה "גריל", והשיטה הייתה בשימוש בארצות הברית בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-19.

תבנית גריל בצידו
האחורי של בול אמריקאי

הבול האמריקאי היקר ביותר

ברוב המקרים קשה מאוד לזהות את התבנית של הגריל מצידו הקדמי של הבול, גם כאשר מדובר בבול חתום, ועל כן יש להתבונן בצידו האחורי של הבול. כאשר עושים זאת קל להבין מדוע דבק בשיטה הכינוי גריל: מדובר במעין רשת של ריבועים, המזכירה את המראה של אומצה שהונחה על גבי רשת הגריל בשני כיוונים שונים. ניתן להניח כי הצמחונים שבינינו יעדיפו לתאר זאת כמראה של וופל בלגי.

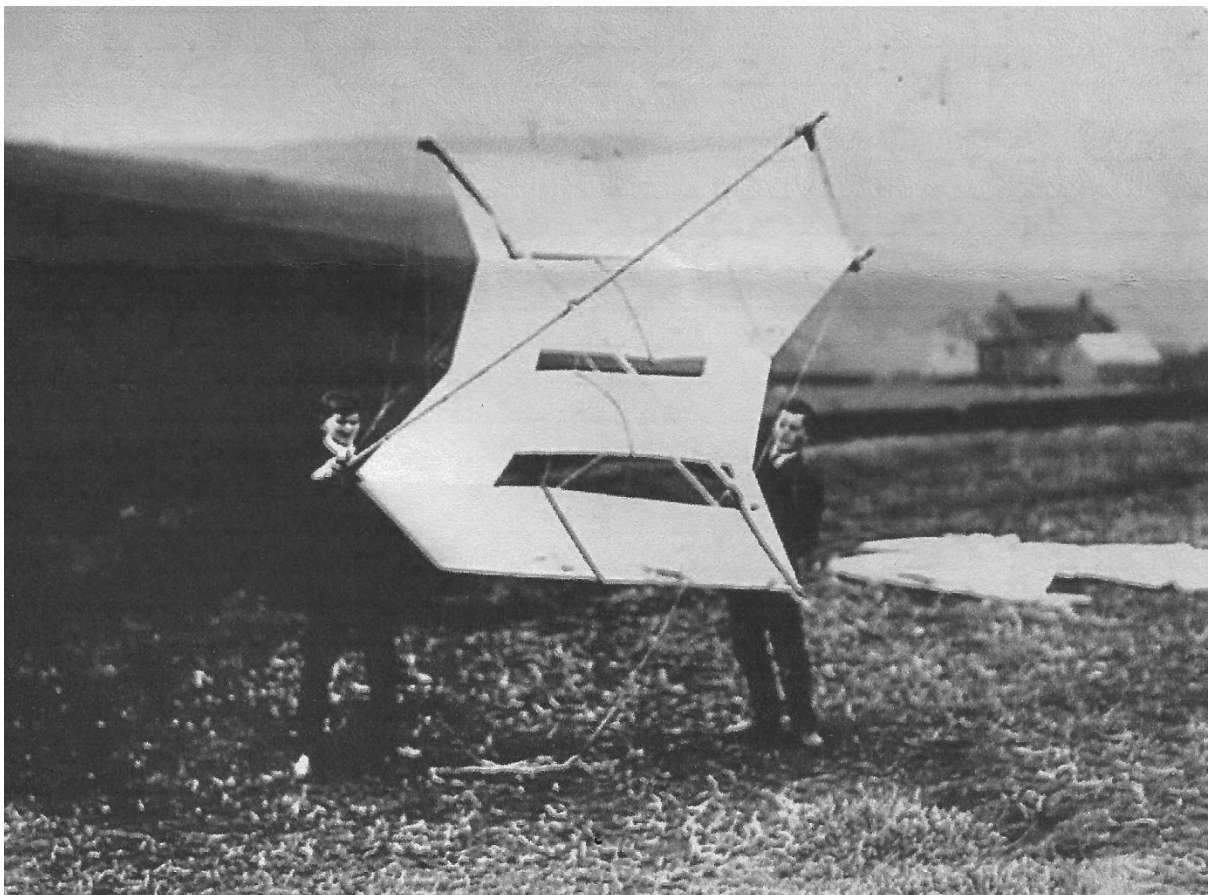
נושא תבניות הגריל השונות נחקר לעומקו בתחילת המאה העשרים. במסגרת המחקר זוהו אחת עשרה תבניות שונות, אשר סומנו באותיות לועזיות (החל מ-A ועד J וכן Z). אחד הבולים היקרים בעולם הוא בול אמריקאי בעל ערך נקוב של 1 סנט עם גריל מטיפוס Z. כיום ידועים שני עותקים בלבד של בול זה, אשר אחד מהם נמצא במוזיאון הסמיסוניאן. העותק הידוע השני, הנראה כאן בצד שמאל, נקנה בשנת 2005 תמורת כ-3 מיליון דולר. למעשה, הקונה (האספן האמריקאי הנודע **ביל גרוס**) קנה בסכום זה את רביעיית הגלופה של בול הג'ני ההפוך, והחליף אותה תמורת בול זה, אשר השלים את אוספו של בולי ארצות הברית במאה ה-19.

פן נוסף בסיפורו של ויטגנשטיין

בחוברת "נושאון" האחרונה (מספר 139) התפרסם מאמר מעניין ומפורט מאת חברנו **לירוי פרץ** על הפילוסוף האוסטרי הדגול **לודויג ויטגנשטיין**. באופן טבעי המאמר התמקד בהגותו הפילוסופית של ויטגנשטיין, אך הוזכר בו הפרט הביוגרפי לפיו ויטגנשטיין הגיע לראשונה לאנגליה בשנת 1908 כדי ללמוד באוניברסיטת מנצ'סטר לתואר דוקטורט בתחום העיסוק שלו באותם ימים – הנדסת מכונות. בנקודה זו ויטגנשטיין גם "חדר" לתחום האיסוף שלי – תולדות התעופה.

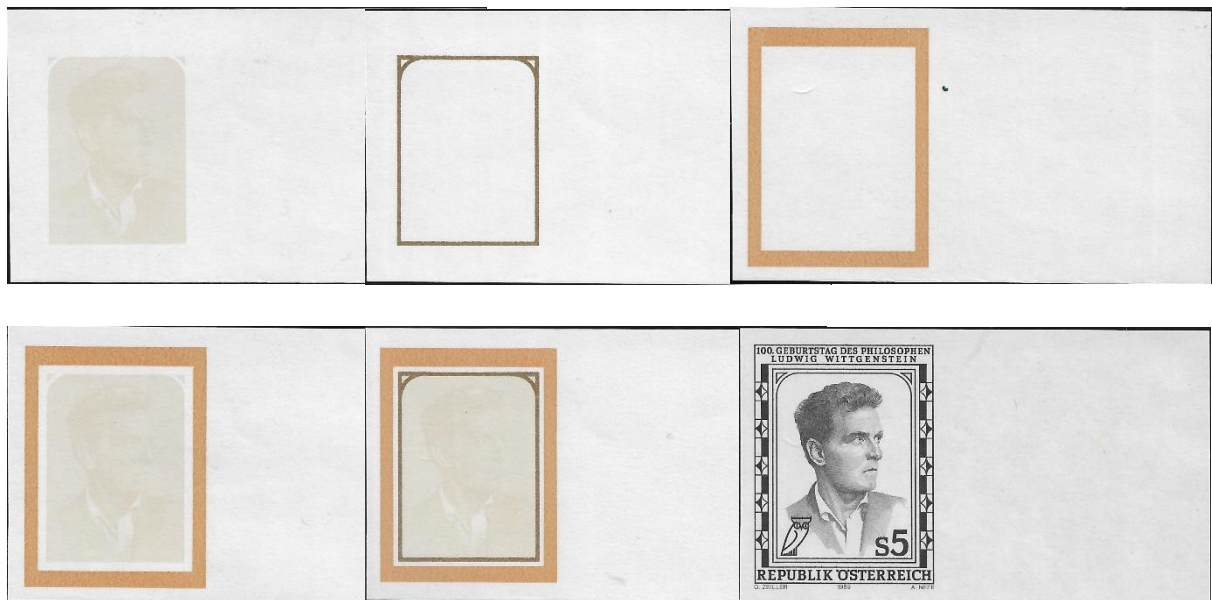
בראשית המאה העשרים הוקסם ויטגנשטיין מנושא התעופה, וערך ניסיונות בעפיפונים. בשנת 1911 הוא גם רשם פטנט על מדחף ("פרופלור" בלשון העם), אשר בקצותיו מנועי סילון קטנים. הרעיון היה מבריק, אך העיצוב של המדחפים באותם ימים לא היה יכול לתמוך בפטנט זה. ויטגנשטיין התמקד איפוא בחישובים המתמטיים המסובכים הקשורים בהמצאתו, ומשם הגיע להתמקד בתחומי המתמטיקה והפילוסופיה, תוך שהוא זונח את הקריירה שלו כמהנדס.

ויטגנשטיין הצעיר עורך ניסויים בעפיפונים כאמצעי לאיסוף נתונים מטאורולוגיים בשנת 1908

לאור האמור לעיל, דמותו של ויטגנשטיין מופיעה באוסף תולדות התעופה שלי. והנה בצירוף מקרים נדיר בדיוק ביום בו הגיעה לביתי חוברת "נושאון" עם המאמר על ויטגנשטיין קיבלתי בדואר גם מעטפה עם פריטים בולאים המוקדשים לויטגנשטיין אותם קניתי ב"מרקופילה" מאוסטריה.

בשנת 1989 הנפיק הדואר האוסטרי בול לציון מאה שנה להולדתו של ויטגנשטיין, והפריטים אותם רכשתי כעת הם "הגהות התקדמות" (progressive proofs) של בול זה, וכן בול לא מנוקבב (המוצג בשער הפנימי האחורי של גיליון זה). הגהות התקדמות אלה אינן נזכרות בשום קטלוג מתמחה של אוסטריה!

שש הגהות התקדמות של הבול האוסטרי לזכר ויטגנשטיין משנת 1989. השלב הראשון מופיע בצד שמאל למעלה, וההתקדמות היא ימינה ואחר כך למטה. ההגהות מוצגות כאן בחפיפה חלקית.

לצורך שלמות התמונה אציין כי במכירה של "מרקופילה" הופיעו הגהות ניסיון ובולים ללא נקבוב של רוב ההנפקות האוסטריות משנות השבעים ועד שנות התשעים. פריטים אלה הגיעו מתוך אוסף של משפחה אוסטרית עשירה ביותר, וכנראה היו בעבר חלק מארכיון כלשהו (של הדואר?), אך לא הצלחתי לקבל מידע מבוסס בעניין זה.

בברכה,
י'חק חרק

בקרב ב"נושאון" – גיליון בנושא "ניצחון והפסד"

אם ברצונכם לפרסם מאמר במסגרת זו, אנא פנו בהקדם אל עורכי "נושאון" באמצעות הדואר האלקטרוני או בדואר רגיל.

תשבץ תפזורת בולאי ן ברש

התפזורת הבאה מכילה מגוון פריטים המותרים בתצוגה תמטית תחרותית. עליכם לאתר את הפריטים ולהקיף אותם. כל הכיוונים אפשריים: מימין לשמאל ולהיפך, מלמעלה למטה ולהיפך, אלכסונים בכל הכיוונים. יש לצרף לפיתרון את שמות הפריטים שהצלחתם למלא. בהצלחה!

ס	ז	פ	י	ח	ד	ד	ו	ת	ה	ג	ה	ת	מ	ט	ב	ע	ת	ש	נ	י	ת	י	ע
ז	ח	ט	פ	ה	ד	מ	ח	ק	ג	ר	י	ע	ס	כ	נ	י	א	ב	צ	ר	א	ו	ד
ד	מ	ו	ג	כ	ש	ז	ג	ו	ה	י	ט	צ	ר	ת	ו	ש	מ	ר	ה	ת	ט	ח	ב
ל	ו	ה	ת	ז	ע	צ	ב	פ	ש	פ	ס	ג	ד	ו	ב	ה	ל	ד	נ	פ	ד	ק	ה
ת	ע	א	ח	מ	ל	א	ו	נ	ת	נ	ד	ז	ו	ר	צ	ט	ה	כ	ר	י	ד	י	ר
ה	ו	ר	ר	פ	ר	ת	ל	פ	י	ג	ל	י	ו	נ	י	ו	ת	ז	כ	ר	ו	נ	י
ר	ש	ו	ש	נ	ג	ב	ו	ע	ה	ד	ע	פ	ס	ת	צ	ס	ט	ב	ט	ת	מ	ת	ק
ו	נ	מ	י	ת	י	מ	י	ט	א	ו	ס	מ	ח	ד	כ	ש	ת	ה	ג	מ	ג	ק	י
ז	ל	מ	ה	ת	ר	צ	כ	ו	ר	פ	ר	ח	נ	ו	ב	ל	ס	מ	ר	ט	ו	פ	מ
נ	ה	ג	א	א	ד	ש	ח	י	ל	ו	ק	נ	ק	א	ד	ו	א	נ	ס	ז	ר	ר	ח
צ	ה	ז	ש	ה	צ	ו	א	ו	ש	ט	מ	ב	כ	ר	ס	פ	ד	ה	ג	ח	י	ג	א
ת	ז	ו	צ	ג	ר	ת	א	י	נ	ש	ד	צ	א	ר	ס	י	ש	ח	ל	ו	ג	ר	ל
מ	נ	צ	ח	ה	מ	ש	א	ר	א	ע	ג	ו	ג	ש	ו	ד	ו	ק	ו	ת	ת	י	נ
ת	נ	ג	ד	ת	ח	ע	ד	מ	ע	ז	ד	ד	ב	ו	א	ת	ר	א	י	מ	פ	י	י
ו	ז	ב	ו	צ	ל	ס	ב	ו	ט	ת	ס	צ	ח	מ	מ	ו	ר	ק	ת	ת	ט	א	ב
ח	כ	ח	צ	ב	כ	ע	ר	ק	מ	נ	ה	ו	ו	ת	ג	א	ג	ל	פ	צ	ע	ה	ג
ח	ו	ד	ג	ע	י	פ	ב	ת	ע	ק	ש	ז	ת	ו	ו	נ	ז	ת	ו	פ	מ	מ	ב
ב	ש	א	כ	ח	ע	ל	ו	פ	ע	ז	ב	ע	מ	ד	ד	נ	ו	א	ב	ל	צ	י	ז
ר	ו	פ	ס	ט	ש	ח	ל	מ	ע	ד	מ	פ	ת	ח	ל	ב	ו	כ	ל	י	ש	נ	ה
מ	ז	ל	ה	נ	נ	ב	י	י	ס	ו	ב	ק	ח	צ	ו	ק	א	ט	י	נ	א	ו	ע
ת	ע	כ	ט	צ	ס	נ	מ	ג	ל	ת	ח	ט	י	י	ב	ה	ב	ל	ב	ע	ס	י	ד
י	פ	ז	ת	ל	י	כ	צ	ה	ר	פ	כ	ט	ס	ת	כ	ו	ס	ל	נ	ק	ר	ב	ג
ו	מ	ס	ל	פ	ג	ק	ו	נ	ט	ר	ס	ב	ו	ל	י	מ	ל	מ	ט	ו	ח	א	מ
ל	ח	ד	ר	ר	ג	ר	ב	ו	ל	ב	ל	ת	י	מ	נ	ו	ק	ב	ב	ט	ג	ו	ש
ג	ה	פ	ר	ד	ח	א	פ	ל	י	י	ו	ב	מ	נ	ו	ת	י	ע	ק	ב	ח	ד	ח

בסך הכול נכללים בתשבץ 33 סוגי פריטים, ודי במציאת 25 מהם כדי שהפתרון ייחשב מספק. את התשובות לחידון יש לשלוח למערכת "נושאון" עד ליום 1.3.2022. בין הפותרים נכונה יוגרל פרס בולאי מתנת איל"ת.